

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ З ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

© 2017 ЛЕВАНДА О. М.

УДК 364.1(477)

Леванда О. М. Системний підхід до формування нормативної бази з визначення рівня життя населення в Україні

Метою статті є оцінка соціально-економічного становища різних категорій населення України з використанням теорії системного підходу до формування нормативної бази з визначення рівня життя населення України. Виявлено, що оновлений Урядом у 2016 р. продовольчий кошик регламентований Наказом № 272. Серед недоліків цього наказу: неврахування екологічного становища регіонів, розбіжності з Постановою № 780, невідповідність сучасним нормативам. Розпорядження № 332-р і Постанова № 1379 відповідають світовим стандартам, але не включені до продовольчого кошика Постанови № 780. Наведений аналіз свідчить, що в реалії нормативно-правове регулювання відірване від вартості фактичних базових потреб населення (продовольчі, непродовольчі товари та послуги). У перспективі для відповідності міжнародним стандартам ЄС потрібно реформувати національне нормативне забезпечення рівня життя населення України. У випадку ігнорування урядом цих недоліків відбудеться рецесія на соціально-економічній платформі України. Особливістю дослідження стало застосування комплексного підходу до формування національного законодавчого поля.

Ключові слова: нормативно-правові документи, добова потреба, рівень життя, споживчий кошик, стандарти ЄС, теорія системного підходу, законодавча база, різні категорії населення.

Рис.: 1. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 30.

Леванда Олена Михайлівна – здобувач, провідний інженер відділу макроекономічної політики і регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

УДК 364.1(477)

UDC 364.1(477)

Леванда Е. М. Системный подход к формированию нормативной базы по определению уровня жизни населения в Украине

Целью статьи является оценка социально-экономического положения разных категорий населения Украины. Применена теория системного подхода к формированию нормативной базы для определения уровня жизни населения Украины. Показано, что обновленная правительством в 2016 г. продовольственная корзина регламентирована Приказом № 272. Среди недостатков этого приказа: не учитывается экологическое положение регионов, присутствуют разногласия с Постановлением № 780 и несоответствие современным нормативам. Распоряжение № 332-р и Постановление № 1379 соответствуют мировым стандартам, но не учитываются в продовольственной корзине Постановления № 780. Проведенный анализ показывает, что на данный момент нормативно-правовое регулирование не согласовано со стоимостью фактических базовых потребностей населения (продовольственные, непродовольственные товары и услуги). В перспективе для соответствия международным стандартам ЕС нужно реформировать национальное нормативное обеспечение уровня жизни населения Украины. В случае игнорирования правительством этих недостатков произойдет рецессия на социально-экономической платформе Украины. Особенностью исследования стало применение комплексного подхода к формированию национального законодательного поля.

Ключевые слова: нормативно-правовые документы, суточная потребность, уровень жизни, потребительская корзина, стандарты ЕС, теория системного подхода, законодательная база, различные категории населения.

Рис.: 1. **Табл.:** 8. **Библ.:** 30.

Леванда Елена Михайловна – соискатель, ведущий инженер отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

Levanda O. M. The Systematic Approach to Formation of a Normative Base for Determining the Standard of Living of the Population in Ukraine

The article is aimed at assessing the socio-economic status of different categories of the population of Ukraine. The theory of systemic approach has been applied to the formation of a normative base for determining the standard of living of the Ukrainian population. It is displayed that the consumer basket, updated by the government in 2016, is regulated by the Order No.272. Among the drawbacks of this Order are: the ecological situation of regions is not being taken into consideration, differences with the Regulation No.780 and the lack of conformity with modern regulations are present. The Order No.332-p and the Regulation No.1379 are in line with world standards but are not considered in terms of the consumer basket according to the Regulation No.780. The carried out analysis shows that, for the time being, the normative legal regulation is not consistent with the cost of the actual basic needs of the population (food, non-food and services). In the future, in order to conform to the international EU standards, it will be necessary to reform the national standard provision of living standard of the Ukrainian population. Should the government ignore those shortcomings, the social and economic platform of Ukraine would be recessioned. A particular feature of the study was adoption of the integrated approach to the formation of the national legislative framework.

Keywords: normative legal documents, daily needs, standard of living, consumer basket, the EU standards, systemic approach theory, legislative base, different categories of the population.

Fig.: 1. **Tbl.:** 8. **Bibl.:** 30.

Levanda Olena M. – Applicant, Leading Engineer of the Department of Macroeconomic Policies and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

Згідно з Конституцією України держава бере на себе відповідальність перед своїми громадянами щодо забезпечення рівня життя, який гарантує достатнє харчування, мінімальний набір непродовольчих товарів та послуг. З дня проголошення незалежності України і по теперішній час не припиняється законотворча ді-

яльність врегулювання питань з визначення рівня життя населення України. Водночас національна законодавча база все ще містить велику кількість нормативно-правових документів щодо визначення рівня життя населення України, створених ще в минулому столітті, і закріплене конституційне право на достатній рівень

життя, яке на практиці не забезпечується [1]. Згідно зі статистичними даними щодо рівня життя населення України, 2016 р. характеризується низькими доходами домогосподарств – Україна належить до країн з економікою низького розвитку із середнім рівнем доходу (від \$1,006 до \$3,955), за даними Світового Банку [2]. За демографічним становищем ми увійшли в склад рейтингу 10 країн світу серед 187 за найвищим загальним коефіцієнтом смертності – 3 місце (14,82 на 1000 населення). Коефіцієнт природного приросту/скорочення становить – 186,6 тис. осіб [3; 4]. Індекс глобальної продовольчої безпеки (55,2) дорівнює 63 місцю в рейтингу серед 113 країн світу. Серед країн Європи – останнє, 26 місце [5]. За даними Державної служби статистики України, у 2016 р. найбільша частка сукупних витрат домогосподарств припадає на харчування – 51,4%, але рівень споживання в основних харчових продуктах залишається низьким, а раціон харчування – незбалансованим [6]. Вартість «споживчого кошика», встановленого у бюджеті на відповідний рік для основних соціальних і демографічних груп населення, не дорівнює фактичній вартості витрат базових потреб людини в повсякденні [7]. Наслідком таких правових впроваджень в життя громадян є зневіра населення в забезпеченні свого існування в країні. По суті, населення України існує в рамках відсутності стартових умов, гарантованих державою. Функція соціальної справедливості, яка впроваджується в суспільстві у вигляді державних соціальних стандартів і гарантій, не виконує своєї дії.

Питання законодавчого забезпечення конституційного права на захист населення досліджували такі вітчизняні вчені, як О. В. Тищенко, О. М. Спиранський, які досконально вивчають законодавчу базу стосовно соціального захисту населення, з метою надання їй відповідності з міжнародними стандартами, використовуючи системний підхід [8].

Питання людського розвитку у своїх роботах розглядають вітчизняні вчені: Е. Лібанова, В. Новиков, В. Семенов, які підкреслюють, що забезпечення населення сучасним стартовим рівнем життя є необхідною умовою для подальшого людського розвитку. Вони також акцентують увагу на тому, що соціальна політика сьогодення не повинна відтворювати нормативно-правовий зміст, який характерний для політики минулого століття [9; 10].

Питання реформування національного законодавчого поля до інтегрування соціальних стандартів міжнародного поля розглядають вітчизняні вчені: Н. Теслюк, І. Горобінська, наполягаючи на необхідності спиратися при розробці законів України, які визначають питання соціального захисту суспільства, на Конвенцію МОП, Європейську соціальну хартію, Європейський Кодекс соціального забезпечення [11].

Проблему нормування фізіологічних потреб населення України розглядали вітчизняні вчені М. Пересічний, І. Магалецька [12].

Таким чином, сьогодні значна увага у працях науковців приділена базовому державному соціальному стандарту, але відсутній комплексний аналіз нормативно-правових документів з визначення рівня життя стосовно

«споживчого кошика». У зв'язку з цим, на наш погляд, є актуальним застосування теорії системного підходу до визначення рівня життя населення України.

Мета статті – аналіз системи нормативного забезпечення з визначення рівня життя населення України.

Рішучі дії в межах підвищення рівня життя зроблені у 2016 р. урядом країни: перегляд соціальних норм і нормативів «споживчого кошика», який не переглядався з моменту його заснування 1999 р. – Постанова КМУ № 780 від 11.10.2016 р. (далі – Постанова № 780). Складові «споживчого кошика» схвалені науково-громадською експертизою за участі Міністерства соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, спільних представницьких органів профспілок і роботодавців, які мають статус всеукраїнських. З урахуванням системного підходу, який передбачає цілісність, визначеність, несуперечність, ми обрали основні нормативно-правові документи, що пов'язані з нормативним забезпеченням визначення рівня життя населення України (рис. 1).

Рис. 1 показує, що в системі є внутрішнє поле – національні нормативно-правові документи та міжнародне поле – міжнародні документи, які впроваджені в законодавчу базу України і сприяють підвищенню рівню життя згідно з міжнародними тенденціями. Законодавче поле (внутрішнє і міжнародне) є нормативним забезпеченням визначення рівня життя населення України. Ключовим документом внутрішнього нормативно-правового поля є Постанова № 780, яка затверджує набір базових фізіологічних, соціальних і культурних потреб людини. На основі вартісної величини Постанови № 780 визначається мінімальний дохід для основних соціальних і демографічних груп населення.

Дослідження динаміки структури «споживчого кошика» у відповідності до Постанови № 780, свідчить:

1. Набір продуктів харчування – фізіологічна потреба для основних соціальних і демографічних груп населення. У порівнянні з попередньою версією (далі – Методика № 656, п. 1 від 14.04.2000 р.) збільшилася за ваговими нормами, віддаючи пріоритет продуктам більш низької середньої споживчої ціни (крупа пшенична, цибуля, яблука, груші, кисломолочні напої, яловичина, птиця, риба свіжоморожена); відбулося зменшення продуктів харчування за ваговими нормами (часник, горіх) або вилучено з переліку продуктів харчування тих, що мають високу середню споживчу ціну (баранина, телятина, крольчатина, пісна свинина, борошно житнє, молоко з низьким вмістом жиру) (табл. 1).

Нововведення за нормами харчування відбулися у групі осіб, які втратили працездатність: тенденція збільшення на 63,9 ккал за рахунок введення продуктів харчування (сир твердий, кисломолочні напої і рибопродукти) (табл. 2).

У світовій статистиці середньодобове споживання продуктів за нормативами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) становить 3000 ккал. Група населення, яка споживає 1520 ккал на добу, є голодуюча, 2150 ккал на добу – на межі голоду. Всесвітня

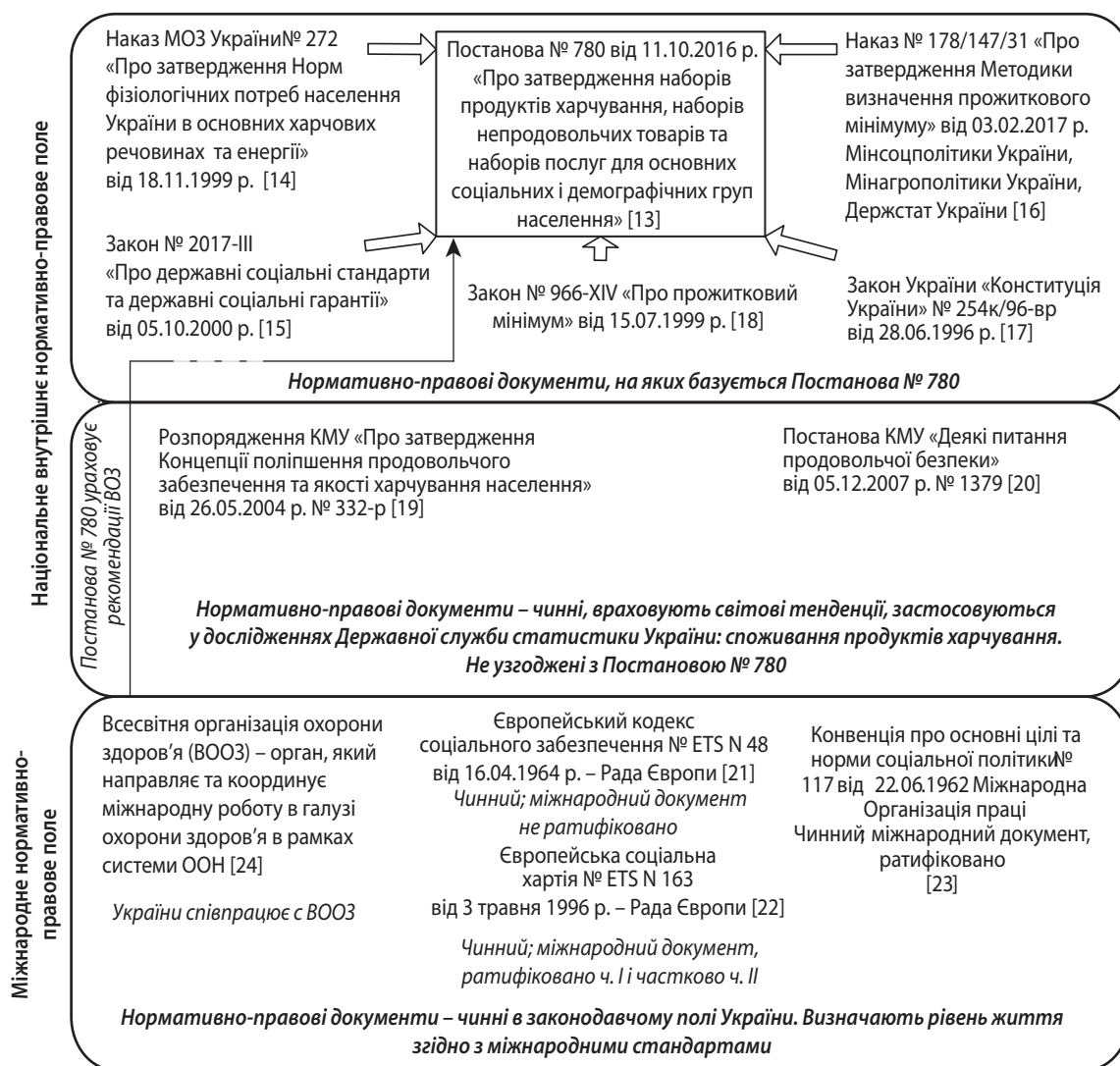

Рис. 1. Система нормативного забезпечення визначення рівня життя населення України

Таблиця 1

Актуальні/неактуальні продукти харчування для основних соціальних і демографічних груп населення

Продукти харчування, вилучені з переліку набору	Продукти харчування, введені до переліку набору
1. Борошно житнє. 2. Молоко з низьким вмістом жиру. 3. Баранина. 4. Телятина. 5. Крільчатина. 6. Пісна свинина	1. Чай. 2. Кава мелена, в зернах. 3. Кава злакова. 4. Цикорій. 5. Какао. 6. Сіль. 7. Спеції (лавровий лист). 8. Часник
Група населення: працездатний; особи, які втратили працездатність; діти від 0 до 6 років; діти від 6 до 18 років.	

Джерело: складено за [13; 26].

організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає енергетичну цінність добового раціону 2100 ккал для людини, яка вважається бідною. Згідно зі світовою статистикою і табл. 2 енергетична цінність середньодобового набору

продуктів харчування в групах: особи, які втратили працездатність (2072,8 ккал) і діти від 0 до 6 років (1770 ккал) характеризують хронічне недоїдання та існування на межі виживання в даних групах [27].

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України у сучасних умовах соціально-економічного розвитку в оцінці рівня життя населення України використовує як відносну межу бідності 2100 ккал, рекомендовану ВООЗ [28]. Таким чином, особи, які втратили працездатність, і діти від 0 до 6 років за поживним складом продовольчого кошика знаходяться за межею бідності.

Норми фізіологічних потреб для основних груп населення регламентує Наказ МОЗ України № 272 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» від 18.11.1999 р. Наказ № 272 визначає добову потребу в основних харчових речовинах і енергії на фізичну особу залежно від її активності, віку, маси тіла, статі та за категорії (працездатне населення залежності від фізичної активності, доросле населення без фізичної активності, дитяче населення). Проте Постанова № 780 визначає середньодобову потребу набору продуктів харчування для груп населення: діти, працездатні та особи, які втратили

Норми харчування для основних соціальних і демографічних груп населення

Група населення	Енергетична цінність, ккал		
	Методика № 656 від 14.04.2016р., п. 1	Постанова № 780 від 11.11.2016 р.	Різниця
Працездатний	2790,8	2790,8	немає змін
Особи, які втратили працездатність	2008,9	2072,8	63,9
Діти від 0 до 6 років	1770*	1770	немає змін
Діти від 6 до 18 років	2666**	2666**	немає змін

Примітки: * – середнє значення груп (від 0 до 4 років – 1540 ккал, від 4 до 6 років – 2000 ккал); ** – середнє значення груп (від 6 до 11 років – 2400 ккал, від 11 до 14 років – 2675 ккал, від 14 до 18 років – 2925 ккал)

Джерело: складено за [13; 26].

працездатність, враховуючи вік у групі діти – від 0 до 6 і від 6 до 18 років (табл. 3).

Табл. 3 показує, що структури Постанови № 780 і Наказу № 272 не ідентичні.

Табл. 4 показує невідповідність нормативних документів щодо визначення хімічного складу. Хімічний склад добової потреби відповідно до Наказу № 272 має розгорнутий вид: білки, жири, вуглеводи, мінеральні речовини та вітаміни. Поживний склад середньодобового набору продуктів харчування Постанови № 780 визначає норми: білків, жирів, вуглеводів. Цей факт ускладнює достовірність змісту продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження її здоров'я. Наведений аналіз свідчить, що набір продуктів харчування будується на усереднених нормах фізіологічних потреб в основних харчових речовинах та енергії для дітей, працездатних і осіб, які втратили працездатність, а також формується на обмеженій науковій інформації. Таким чином, фізіологічна потреба продовольчого кошика, згідно з Наказом № 272, визначається як найнижчий постійний рівень споживання харчової речовини, що підтримує певний рівень життєдіяльності окремої людини [12, с. 174].

У зв'язку з цим у 2015 р. Міністерством охорони здоров'я України оприлюднено проект Наказу «Про затвердження Змін до Гігієнічних вимог до дієтичних добавок» і «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії», але статус його залишився без змін [29].

У 2004 р. удосконалюється законодавча база України у сфері безпеки та якості харчування населення, згідно зі світовими стандартами: ВООЗ, Всесвітня продовольча організація, Всесвітня торгівельна організація (ВТО), Європейський Союз (ЄС) – Розпорядження КМУ № 332-р «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26.05.2004 р. Концепція розглядає проблеми стану здоров'я людини, який залежить від способу життя, у тому числі від харчування. Держава гарантує створення соціально-економічних умов, за яких людина може задовольнити свої потреби в повноцінному харчуванні, за критеріями: наявність харчових продуктів у достатній кількості; доступність харчових продуктів для всіх верств населення; безпечність харчових продуктів для здоров'я; раціональне харчування.

Таблиця 3

Порівняння структури нормативних документів, які регламентують норми фізіологічних потреб населення

Нормативний документ	Групи населення	Категорії населення	Фізична активність	Вік	Стать	Маса тіла
Постанова № 780 від 11.10.2016 р. (далі набір продуктів харчування)	+	х	х	х/+	х	х
Наказ № 272 від 18.11.1999 р.	х	+	+	+	+	+

Джерело: складено за [13; 14].

Таблиця 4

Порівняння хімічного складу добової потреби у продуктах харчування

Нормативний документ	Білки	Жири	Вуглеводи	Мінеральні речовини	Вітаміни
Постанова № 780 від 11.10.2016 р. (далі набір продуктів харчування)	+	+	+	х	х
Наказ № 272 від 18.11.1999 р.	+	+	+	+	+

Джерело: складено за [13; 14].

Нормативний документ враховує світові, національні та регіональні тенденції щодо продовольчої безпеки харчових продуктів для різних верств населення [19].

У законодавчому полі України Концепція застосовується у дослідженнях Державної служби статистики України: сукупні витрати домогосподарств на харчування. Орієнтовано на статистичні показники фактичного споживання населення України або його окремих соціально-демографічних груп.

За оцінкою експертів ВООЗ, нераціональне та незбалансоване харчування – один із важливих факторів ризику серцево-судинних захворювань, онкологічних захворювань, діабету, остеопорозу, карієсу, виснаження та інших патологічних станів. Ця проблема існує в Україні і в наш час. Домінуючі причини смертей в Україні у 2016 р. пов'язані з хворобами системи кровообігу – 67%, хворобами новоутворення – 13,5% і зовнішніми причинами смерті (нещасні випадки, самогубство, напад з метою вбивства чи нанесення шкоди, нанесення шкоди в ході військових операцій, ускладнення внаслідок терапевтичних та хірургічних операцій, віддалені наслідки зовнішніх причин захворюваності та смертності, алкоголізм, фактори, пов'язані зі способом життя, зовнішнім середовищем) – 5,4% [4].

Стан продовольчої безпеки в Україні визначає Постанова КМУ № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р. [20], за допомогою Методики «Визначення основних індикаторів продовольчої безпеки». Індикатори стану продовольчої безпеки держави (регіону) розраховуються за основними групами харчових продуктів і граничними критеріями індикаторів продовольчої безпеки. МОЗ України визначає рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів у середньому на одну особу кожні п'ять років. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України щороку оприлюднює звіт «Про стан продовольчої безпеки України» на основі наданих статистичних даних Міністерством аграрної політики та продовольства України, Міністерством соціальної політики України і Державною службою статистики України, необхідних для розрахунку основних індикаторів продовольчої безпеки (табл. 5).

Табл. 5 показує, що встановлені МОЗ України 10 основних груп харчових продуктів є традиційними для українців і практично відображають продовольчий кошик Постанови № 780, зокрема групи круп і бобові, які не включені до змісту основних груп харчових продуктів МОЗ України. Однак крупі і бобові є складовою середньодобового набору продуктів харчування в Постанові № 780.

Постанова № 1379 гарантує населенню України продовольчу безпеку, аналізує продовольчу безпеку країни на основі розрахунків МОЗ України – раціональні норми за основними групами продуктів харчування і фактичним споживанням, згідно з розрахунками Державної служби статистики України. Останній звіт «Про стан продовольчої безпеки України» опубліковано у 2013 р. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Згідно зі встановленими термінами оприлюднення має відбуватися щороку до 1 вересня [20, п. 3, 4]. Водночас слід зазначити, що згідно з Листом-роз'ясненням: «у Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у процесі проведення реформ в країні виникла ідея створити «Економічний Дискусійний Клуб» (далі – Клуб) для обговорення актуальних економічних і фінансових питань за сприяння Президента України, Верховної Ради України та Уряду» [25]. «Економічний Дискусійний Клуб» є офісом громадської спілки, діяльність якої базується на неформальному спілкуванні, проведенні відкритих і закритих дискусій і обговорень. Звіт з основних індикаторів продовольчої безпеки України за 2014, 2015, 2016 рр. опубліковано в розділі «Аналітика Клубу». Таким чином, посилання Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на сайт неурядової громадської спілки суперечить змісту Постанови № 1379.

Нормативний документ (простота розрахунку стану продовольчої безпеки країни (регіону), достатнє інформаційне забезпечення) відповідає світовим, національним і регіональним стандартам.

Недоліки нормативно-правового забезпечення узагальнено у табл. 6.

Таблиця 5

Основні індикатори продовольчої безпеки

Основні індикатори продовольчої безпеки	Граничний критерій	Основні групи харчових продуктів, МОЗ України
Енергетична цінність раціону людини на добу	2500 ккал на добу (55% добового раціону має забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження)	Хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця
Достатність запасів зерна у державних ресурсах	17% – відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.	
Економічна доступність продуктів	60% – відсотковий рівень витрат на харчування	
Продовольча незалежність за окремим продуктом	30% – відсотковий рівень імпорту	

Джерело: складено за [20].

Недоліки законодавства щодо набору продуктів харчування

Нормативний документ	Недоліки
Наказ МОЗ № 272 від 18.11.1999 р.	Не враховує кліматичні умови за регіонами; нормативи неактуальні стосовно сьогодення; не відповідає науковим дослідженням сьогодення; не забезпечує достатній рівень споживання – нормальне функціонування організму і збереження здоров'я; зміст документу не відповідає світовим тенденціям
Розпорядження КМУ № 332-р «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26.05.2004 р.	Не дозволяє оцінити безпеку харчування за нормами, які визначені законодавчо державою для основних соціальних і демографічних груп населення
Постанова КМУ № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р.	

Джерело: складено за [14; 19; 20].

Проведений аналіз нормативно-правових документів стосовно продовольчого кошика свідчить про таке:

1. Сьогоденний продовольчий кошик для основних соціальних і демографічних груп населення регламентується згідно з Наказом МОЗ № 272. Проте його зміст відноситься до соціальної політики минулого століття і не є актуальним сьогодні. Крім того, він не визначає якість і безпеку продуктів харчування стосовно світових стандартів; не враховує екологічний стан регіонів країни; має розбіжності з Постановою КМУ № 780. Розпорядження КМУ № 332-р і Постанова КМУ № 1379 є сучасними нормативно-правовими документами щодо визначення стану продовольчої безпеки України, збереження здоров'я нації та нормалізації демографічної ситуації в країні. Вони відповідають реальному соціально-економічному розвитку країни, враховують основні потреби населення у споживанні продуктів харчування згідно зі статистичними показниками Державної служби статистики України. Але не включені до Постанови КМУ № 780.

2. Набір непродовольчих товарів для основних соціальних і демографічних груп. Нововведення:

- ✦ мінімальний набір гардероба у всіх основних соціальних і демографічних групах був зменшений за багатьма позиціями за терміном служби предметів. Гардероб мінімально оновлено відповідно до сьогодення (табл. 7);

- ✦ мінімальний набір предметів першої необхідності, санітарії та ліків оновлено новими найменуваннями – сорбенти для очищення організму людини, антигістамінні препарати, нестероїдні, антисептики, лейкопластир, джгут, термометр медичний.

3. Набір послуг. Нововведення:

- ✦ набір житлово-комунальних послуг зведено до базових послуг. Збільшено хвилин на розмови місцевого телефонного зв'язку та листування по Україні;
- ✦ набір побутових послуг – збільшено кількість перукарських послуг і послуг з ремонту житла. Вилучено з переліку послуги пральні, лазень і душових;
- ✦ послуги культури – тенденція до збільшення відвідування зони відпочинку (театрів, кіно-театрів, клубів, музеїв, парків, зоопарків, заповідників, цирків, музичних установ, бібліотек) і придбання книг (один раз на два місяці) замість одного разу на квартал. Ці дії свідчать про включення населення в соціальну активність.

Нововведення торкнулися і методики визначення прожиткового мінімуму – Наказ Мінсоцполітики України, Мінагрополітики України, Держстату України № 178/147/31 від 03.02.2017 р. (табл. 8).

Таблиця 7

Актуальні/неактуальні предмети гардероба для основних соціальних і демографічних груп населення

Група населення	Новізна предметів гардероба	Збільшено в кількості, шт.	Предмети гардеробу, вилучені з переліку набору
Працездатний	Бритва, леза (12 шт.), колготи синтетичні, майка, штани напіввовняні у жінок	Спідня білизна, шкарпетки	Рейтузи, комбінація, електробритва
Непрацездатний	Бритва, леза (12 шт.), майка, плавки	Спідня білизна, шкарпетки	Електробритва
Діти від 0 до 6 років	Брюки джинсові	Спідня білизна, шкарпетки, джемпер, комплект головного убору	Немає змін
Діти від 6 до 18 років	Бюстгальтер, плаття бавовняне	Спідня білизна, шкарпетки	Немає змін

Джерело: складено за [13; 26].

Нововведення методики визначення прожиткового мінімуму

Нормативний документ	Нововведення
Наказ № 178/147/31 від 03.02.2017 р.	Набори непродовольчих товарів: мінімальний набір текстильної білизни; предметів першої необхідності, санітарії та ліків – розрахунок визначається на одну особу. Частково застосовується до мінімального набору продуктів культурно-побутового і господарського призначення – визначається на середньостатистичну сім'ю/одну особу
Наказ № 109/95/157 від 17.05.2000 р. (попередня версія)	Розрахунок набору непродовольчих товарів і послуг визначається на середньостатистичну сім'ю, згідно зі встановленим статистичним показником Державної служби статистики України

Джерело: складено за [16; 26].

Перехід розрахунку від середньостатистичної сім'ї на одну особу зменшує кількісний склад «споживчого кошика», що суперечить чинним соціальним програмам держави. Зміни методичної бази щодо розрахунку одиниць виміру віддаляють нашу країну від міжнародних стандартів і порушують питання боротьби з бідністю, оскільки бідність – явище родинне. Без сімейних стандартів практично неможливо переходити до адресних принципів надання соціальної допомоги, що засновані на принципах сімейності, забезпечити гарантований державою мінімальний дохід домогосподарствам, які опинились у складних життєвих обставинах [9]. Методика розрахунку прописана як «умовний приклад». Немає офіційного розрахунку в економічних оцінках по позиціях: вартість набору продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг затверджених законодавчо в бюджеті на відповідний рік для основних соціальних і демографічних груп населення. Проте на офіційному веб-сайті Міністерства соціальної політики України є щомісячні дані фактичної вартості життя в підрозділі «Соціальні стандарти» розділу «Соціальні гарантії». Вартість «споживчого кошика», який визначає прожитковий мінімум для основних соціальних і демографічних груп населення менша, ніж фактична вартість «споживчого кошика» в житті українця. Згідно із Законом «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» соціальні норми і нормативи мають дорівнюватися нормативам витрат, але на практиці ми маємо дисбаланс [15]. Також до складу «споживчого кошика» не включено послуги, які сьогодні в суспільстві є платними: витрати на виховання дітей у державних навчальних закладах; фізичну культуру; медичні послуги.

Наведений аналіз свідчить, що встановлені нормативи стосовно державних соціальних стандартів і гарантії на законодавчому рівні регламентують достатній рівень життя населення, але в реальному житті громадян не виконують свого правового регулювання. Зміст закону не вдосконалено до сучасних платних послуг для населення, існуючих у суспільстві: сфера охорони здоров'я, фізична культура та спорт, навчальні заклади.

Згідно з Конституцією України держава повинна створювати умови, де кожна людина відчуває себе захищеною за допомогою правового регулювання, має право вибору, мінімальний дохід, гарантований державою для достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім'ї. Однак

у реальності нормативно-правове регулювання відірване від вартості фактичних базових потреб населення [17].

Виходячи з вищевикладеного збалансованість між законодавчо встановленим прожитковим мінімумом і фактичним (далі – підвищення розміру базового соціального стандарту) встановлює рівень інфляції, який забезпечує поступове досягнення реальної вартості рівня життя населення України, згідно з роз'ясненням Міністерства соціальної політики України [30]. Цей факт суперечить внутрішній структурі Закону «Про прожитковий мінімум», який закладає правову основу на достатній життєвий рівень, згідно з вартісною величиною, викладеною в Постанові № 780. Контроль конституційного права громадян здійснюється державою, відповідно до щомісячного моніторингу фактичного прожиткового мінімуму.

Крім того, українське законодавство містить міжнародні документи щодо соціального захисту населення:

- ✦ Європейський кодекс соціального забезпечення – закладені основи розвитку соціального забезпечення країн Європи (прийнятий у Страсбурзі 16 квітня 1964 р.) – у законодавстві України є чинним, але досі не ратифікованим [21]);
- ✦ Європейська соціальна хартія, підписана від імені України 7 травня 1999 р. у м. Страсбурзі, ратифікована Законом України № 137-V від 14 вересня 2006 р. Україна бере на себе зобов'язання підтримувати систему соціального забезпечення на рівні декларованих цілей частини I Хартії та виконувати частково обов'язки пунктів частини II Хартії [22];
- ✦ Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики № 117, ухвалена 22 червня 1962 р., ратифікована Україною від 16.09.2015 р. [23].

Мета міжнародних документів – підвищення рівня життя, що є гарантією економічного розвитку держави. Виходячи з аналізу міжнародного нормативного поля, яке існує в національній законодавчій базі, бачимо, що Україна співпрацює у запровадженні механізмів соціального забезпечення європейських стандартів, прагне створити соціальний захист щодо європейського законодавства. Але поки в дійсності гарантований державою рівень життя (Постанова № 780) базується на нормативно-правових документах, більша частка яких потребує вдосконалення.

ВИСНОВКИ

Система нормативного забезпечення з визначення рівня життя населення України має неузгодженість у нормативно-правових документах. Разом з тим в Україні визначаються два рівня життя населення: законодавчо встановлений на відповідний рік у бюджеті країни та фактично встановлений, згідно зі статистичними показниками Державної служби статистики України. Таким чином, більша частка нормативних документів, на яких базується Постанова № 780, є застарілими і не виконують функції захисту населення. Цей факт порушує задеклароване право громадян, гарантоване державою, на мінімальний дохід для достатнього рівня життя. Враховуючи наведене, законодавчі акти, у відповідності до яких здійснюється спостереження Державної служби статистики України щодо доходів та умов життя домогосподарств, повинні знайти своє відображення у Постанові № 780. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Булат Л. Реалізація конституційного права на соціальний захист у законодавстві України: проблеми та шляхи їх вирішення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. Сер.: «Конституційне та муніципальне право»*. 2016. № 3. С. 19–25.
2. World Bank Country and Lending Groups. URL: https://data-helpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519#Lower_middle_income
3. Мировой Атлас Данных. Демография. URL: <http://knoema.ru/atlas/topics/Демография>
4. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. Населення (1990–2017). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. A report from The Economist Intelligence Unit. Global food security index 2016. An annual measure of the state of global food security. The Economist Intelligence Unit Limited, 2016. 9 p.
6. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Ч. 1. Київ, 2017. 136 с.
7. Соціальні стандарти / Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>
8. Тищенко О. В. Систематизація соціально-забезпечувального законодавства України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: «Юридические науки»*. 2013. Т. 26. № 2-2. С. 65–70.
9. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект: колективна монографія/за ред. Е. М. Лібанової. Київ, 2015. 356 с.
10. Новиков В., Семенов В. Соціальна справедливість: сутність, оцінка, реалізація. Теоретико-економічне дослідження. Haroldstraße: Palmarium Academic Publishing, 2014. 72 с.
11. Теслюк Н. П., Горобінська І. В. Застосування зарубіжного досвіду формування споживчого кошика у підвищенні якості життя українця. *Вісник Національного транспортного університету. Сер.: «Економічні науки»*. 2014. Вип. 30. С. 142–148.
12. Пересічний М. Магалецька І. Фізіологічні потреби в нутрієнтах людей розумової праці. Формування харчових раціонів населення. *Товари і ринки*. 2012. № 2. С. 173–180.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11.10.2016 р. № 780 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-p>

14. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» від 18.11.1999 р. № 272. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99>

15. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

16. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму» від 03.02.2017 р. № 178/147/31. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17>

17. Закон України «Конституція України» від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

18. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26.05.2004 р. № 332-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/332-2004-p>

20. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 05.12.2007 р. № 1379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p>

21. Європейський кодекс соціального забезпечення № ETS N 48 від 16.04.1964 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329

22. Європейська соціальна хартія № ETS N 163 від 3 травня 1996 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062

23. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики № 117 від 22.06.1962 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_016

24. Всемирная организация здравоохранения. URL: <http://www.who.int/countries/ru/>

25. Лист-відповідь Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 3801-04/28006-09 від 10.08.2017 р.

26. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» від 17.05.2000 р. № 109/95/157. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00>

27. Київська Міська Рада. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/_l_docki2.nsf/alldocWWW/AC461C205F12FEEFC2257538006DE097?OpenDocument

28. Полякова С. В., Новосільська Т. В. Бідність населення за споживанням: нові виміри. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1. С. 22–31.

29. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>

30. Лист-відповідь Міністерства соціальної політики України № 6/0/67-16 від 13.12.2016 р.

Науковий керівник – Кизим М. О., доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАНУ (Харків)

REFERENCES

A report from the Economist Intelligence Unit. Global food security index 2016. An annual measure of the state of global food security. The Economist Intelligence Unit Limited, 2016.

Bulat, L. "Realizatsiia konstytutsiinoho prava na sotsialnyi zakhyst u zakonodavstvi Ukrainy: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia" [Realization of the constitutional right to social protection

in the legislation of Ukraine: problems and ways of their solution]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Ser.: Konstytutsiine ta munitsypalne pravo, no. 3 (2016): 19-25.

Kyivska Miska Rada. http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/AC461C205F12FEFC2257538006DE097?OpenDocument

[Legal Act of Ukraine] (1962). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_016

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/332-2004-p>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-n>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-n>

[Legal Act of Ukraine] (2017). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17>

Liudskiyi rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect]. Kyiv, 2015.

"Lyst-vidpovid Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy No. 3801-04/28006-09" [Letter-reply of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 3801-04 / 28006-09]. August 10, 2017.

"Lyst-vidpovid Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy No. 6/0/67-16" [Letter-reply of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 6/0 / 67-16]. December 13, 2016.

Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>

"Mirovoy Atlas Danykh. Demografiya" [World Atlas of Data. Demography]. <http://knoema.ru/atlas/topics/Демография>

"Naselennia ta mihratsiia. Naselennia (1990-2017)" [Population and migration. Population (1990-2017)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Novikov, V., and Semenov, V. *Sotsialnaya spravedlivost: su-shchnost, otsenka, realizatsiya. Teoretiko-ekonomicheskoye issledovaniye* [Social justice: essence, evaluation, implementation. Theoretical and economic research]. Haroldstrabe: Palmarium Academic Publishing, 2014.

Peresichnyi, M., and Mahaletska, I. "Fiziologichni potreby u nutriientakh liudei rozumovoi pratsi. Formuvannia kharchovykh ratsioniv naselennia" [Physiological needs in nutrients in people of mental work. Formation of food rations of the population]. *Tovary i rynky*, no. 2 (2012): 173-180.

Poliakova, S. V., and Novosilska, T. V. "Bidnist naselennia za spozhyvanniam: novi vymiry" [Poverty for consumption: new dimensions]. *Demohrafia ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2015): 22-31.

"Sotsialni standarty" [Social standards]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. <http://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>

Tesliuk, N. P., and Horobinska, I. V. "Zastosuvannia zarubizhnoho dosvidu formuvannia spozhyvchoho koshyka u pidvyshchenni yakosti zhyttia ukrainsia" [Application of foreign experience in forming a consumer basket in improving the quality of life of a Ukrainian]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, no. 30 (2014): 142-148.

Tyshchenko, O. V. "Systematyzatsiia sotsialno-zabezpechvalnoho zakonodavstva Ukrainy" [Systematization of social and security legislation of Ukraine]. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo*. Ser.: *Yuridicheskiye nauki*. Vol. 26, no. 2-2 (2013): 65-70.

Vsemirnaya organizatsiya zdavookhraneniya. <http://www.who.int/countries/ru/>

Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2016 rotsi [Costs and resources of households in Ukraine in 2016]. Part 1. Kyiv, 2017.

World Bank Country and Lending Groups. https://data-helpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519#Lower_middle_income

"Yevropeiska sotsialna khartiia No. ETS № 163 vid 3 travnia 1996 r." [European Social Charter No. ETS No. 163 dated May 3, 1996]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062

"Yevropeisky kodeks sotsialnoho zabezpechennia No. ETS No. 48 vid 16.04.1964 r." [European Code of Social Security No. ETS No. 48 dated April 16, 1964]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329